

Doxa contra episteme

Af Torbjørn Ydegaard, udd. vejleder i friluftsliv fra Norges Høgfjellsskole

Friluftsliv betragtes af mange, og med rette, som noget positivt, som noget der giver den enkelte et velbefindende, en balance i eget liv og en samhørighed med turkammerater og natur. I friluftslivet lærer vi en række positive værdier om os selv – mestring, bevægelsesglæde osv. – om samspelet med de andre og om den natur vi og hele vores kultur er indfældet i og afhængig af.

Hvad er viden?

Men hvad er det lige, helt præcist, vi lærer, når vi lever et liv under åben himmel? Og hvordan er det lige vi lærer det? Det er det denne artikel vil fokusere på.

Om det at lære under åben himmel skriver filosofen Immanuel Kant i sin konklusion i bogen *Kritik af den praktiske fornuft*: "To ting fylder sindet med stadig og fornyet beundring og ærefrygt, jo oftere og jo mere vedholdende jeg tænker over dem: *stjernehimlen over mig og moralloven i mig.*" Om stjernehimlen siger han videre, at den "begynder det sted, som jeg indtager i den ydre sanseverden, og udvider den forbindelse, hvori jeg indgår, til et ufatteligt omfang med verdener over verdener og systemer af systemer, og tilmed til grænseløse tider for disse systemers periodiske bevægelser, deres begyndelse og fortsatte varighed."

Dette er Kants måde at beskrive oplevelsen af den store, uendelige natur og menneskets lidenhed – men også at vi oplever naturen fra vores individuelle, tilfældige, ståsted; jeg er midt i min egen verden, og du er i din!

Det samme gælder 'moralloven i mig', eller sindet, bevidstheden eller forstanden – også den åbner for en uendelighed, men en uendelighed hvori mennesket ikke forsvinder som et fnug. Tværtimod betyder menneskets forstand, modsat det dyriske instinkt, en løsrivelse fra den blotte eksistens og forlener mennesket med en storhed, der er komplementær til lidenheden i den store natur.

Hermed er antydning af et dilemma, som også berører friluftsliveren: Forholdet mellem den umiddelbare glæde ved et liv under åben himmel på den ene side og løsrivelsen fra naturen og den deraf følgende selvfokusering på den anden side.

Kant er filosofiens store rationalist, så for ham er rettidig brug af forstanden vejen ud af dilemmaet. Ikke på en sværmerisk og overtroisk måde, så betragtningen af stjernehimlen ender i for eksempel astrologi. Nej, kun egentlig forskning eller "videnskab (kritisk anlagt og bedrevet metodisk) er den snævre port, som fører til *visdommens lære.*"

Så langt kan jeg følge den gode Kant, men heller ikke længere. For ligesom resten af sin samtid (slutningen af 1700-tallet) antog Kant at Newtons fysik gav "den for al fremtid holdbare indsigt i verdensbygningen". Men Newtons fysik faldt til fordel for Einsteins, og i skrivende stund ser det ud til, at Einsteins fysik får sig nogle alvorlige ridser i lakken – for ikke alene er det lykkedes danske

Lene Hau at bremse lyset, forskere ved CERN har nu målt neutrinoer, der bevæger sig hurtigere end lyset, og det burde ifølge Einsteins relativitetsteori ikke kunne lade sig gøre.

Nu har neutrinoer og partikelkanoner ikke så meget med friluftsliv at gøre. Men historien om dem viser, at vores viden om verden – resultatet af vores rationelle brug af fornuften – hele tiden er under forandring, og at gammel viden ind imellem må forkastes til fordel for nye ideer og teorier.

Det er her den gamle græske distinktion mellem begreberne *doxa* og *episteme* kommer ind i billedet, for den kan hjælpe os til en drøftelse af vores viden om verden. Om de to begreber skriver Den Store Danske Encyklopædi:

episteme, (gr. 'viden', af *epi-* og *histamai* 'stille, indrette'), hos Platon og Aristoteles betegnelse for den universelle viden, der nødvendigvis og altid er sand, og hvis objekter er uforanderlige. Episteme sættes i modsætning til sanseerfaring og til doksa, den mening, der kan være sand i nogle tilfælde og falsk i andre.

Begrebet *doxa* betegner her den før-sokratiske tanke om viden som ufuldstændig og under udvikling, hvilket indbefatter en løbende kritik af hidtidige positioner. Det var den fremherskende tanke hos de ældste græske filosoffer. Modsat står begrebet *episteme* for den platonske og især aristoteliske absolutte viden, der ikke kan diskuteres. For Aristoteles er *episteme* til gengæld kun ét af tre vidensbegreber – de to andre er *techne* og *phronesis*, der betegner henholdsvis håndværksmæssig kunnen og visdom.

Doxa og episteme

De tidligste græske tænkere gav forskellige bud på, hvordan verdens beskaffenhed kunne beskrives; Thales mente Jordan flød på vandet og hans elev, Anaximander, at den svævede i intetheden holdt på plads af afstanden til andre legemer. To ting er vigtige at gribe fat i her, to ting der kendetegner *doxa*-begrebet; dels at man fra og med Thales begynder at tænke abstrakt om verden, dvs. frigjort fra det direkte observerbare, dels at man netop derfor ikke kan påberåbe sig en umiddelbar sandhed, men må argumentere for sine synspunkter – og må anerkende, at et bedre argument kan falsificere éns ideer. Derfor opfordrede mestrene også deres elever til at kritisere de fremsatte ideer og komme med bedre bud.

Med Platon og Aristoteles ændrede vidensbegrebet karakter og blev til *episteme* – til absolut sandhed – og som sådan blev det for eftertiden det videnskabelige ideal sådan som også Kant troede det om Newtons fysik. *Episteme* forbindes med observation, med det at tælle og opregne, for det anses for den eneste sande kilde til viden. På den måde danner begrebet baggrund for den nærmest konspiratoriske myte om naturvidenskabsmanden i hvid kittel, blottet for enhver antydning af etik og udelukkende fokuserende på *naturbeherskelse*. Det er en skam, for den forståelse af viden og af skabelse af

viden kunne næppe være mere forkert. Og faktisk kan friluftslivet være med til at give os en mere dækkende vidensforståelse.

Pro et contra

Problemet med den epistemiske viden er, at den for at kunne erklæres absolut og sand må kunne bevises – men bevisbyrden er ofte meget vanskelig at løfte, især over tid, sådan som historien ovenfor om Newton, Einstein og neutrinoerne i CERN viser. Langt det meste af vores viden er midlertidig, foreløbig, og står med stor sandsynlighed for fald engang i fremtiden – i morgen, om et år, et ti-år, engang...

Så er det måske mere hensigtsmæssigt at tænke i *doxa*-begrebets baner, der jo netop *ikke* påberåber sig at kende Sandheden, men gerne vil give et bud på sandheden. For hvor *episteme* foregiver at have fundet det endelige svar, og derfor også afslutter enhver videre søgen efter svar, er *doxa* bevidst om sin egen midlertidighed. *Doxa* er derfor kun et forslag, en gisning, et bud eller en hypotese på hvordan verden hænger sammen. Og et sådant bud kan vi kun blive klogere på, ved at teste det mod virkeligheden. Udfaldet af sådanne tests vil falde på en skala fra ren falsifikation til ren bekræftelse, med skiftende grader af mulige fejl-elimineringer af hypotesen ind imellem.

Nu har vidensbegrebet ikke kun interesse for videnskaben, det er også afgørende for, hvordan vi lærer i alle livets situationer, og derfor også for hvordan vi tænker og tilrettelægger læring for os selv og andre. Den absolutte, epistemiske videnstænkning lægger op til docerende undervisning, hvor en vidende lærer fortæller en endnu ikke-vidende elev hvordan verden hænger sammen. I friluftsliv ser vi metoden brugt, der hvor der skal instrueres i anvendelse af regelbundne handle-mønstre, for eksempel i klatring hvor sikring og kommandoråb følger vedtagne *best practices*, der har vist sig hensigtsmæssige. Men selv *best practices* kan ændre sig, når et innovativt hoved formulerer en ny hypotese, der viser sig bedre end de gamle mønstre. Det skete for eksempel dengang det gik op for klatrerne, at jo længere ude i en reb-længde de var, med desto længere afstand kunne de sætte mellemsikringer. Det var nyt, og det stred imod den følte oplevelse af det kloge i at sætte mellemsikringer tættere, jo længere ud rebet man kom. Men det kom til at danne mønster for en ny *best practice*.

I det meste vejledning i friluftsliv forholder man sig til doksisk viden, og til en vidensform som kursusdeltagerne med fordel kan tilegne sig gennem egen undersøgende og afprøvende praksis. Hvordan klæder man sig for eksempel til en friluftstur? Det kan gøres på mange måder, og som vejleder kan man med fordel lade deltagerne klæde sig efter tradition og overbevisning – dvs. efter egen hypotese. Hypotesen kan evt. formuleres i *tegn*, der er konkret observerbare – for eksempel at tøj holder én varm og tør. Så må overbevisningen stå sin prøve i mødet med vejr og vind, og erfaringerne kan drøftes og spørgsmål som forskellen på bomuld, syntetiske fibre og uld inderst og yderst kan diskuteres og måske kan der formuleres nye (i hvert fald for deltagerne nye) teorier og hypoteser – og så har de faktisk lært noget!

Nogle gange bør man lade sine hypoteser kvalificere af den objektive viden, dvs. den viden der er offentlig tilgængelig (men ikke nødvendigvis sand). Vejleder du en gruppe på en vandretur de 130 km fra Kangerlussuaq til Sisimiut i Grønland, og går I uden kort, vil deltagernes hypotese være noget i retning af *gå mod vest*. Sandsynligheden for, at I når frem til Sisimiut, er ret beskeden, så hypotesen vil nok blive falsificeret – og du og dine deltagere vil måske endda omkomme i forsøget. Bedre går det, hvis I trækker på den viden der allerede eksisterer om fjeldområdet og tager et kort med. Med kortet i hånden – og under forudsætning af at du ved hvor I er på kortet – kan du hele tiden lade deltagerne træne orientering ved at de laver delhypoteser a la *200 meter mod vest vil vi støde på et vandløb, der mod sydvest leder os frem til en ret stor sø*. Den hypotese kan testes, for møder I ikke vandløbet (*tegnet*) omtrent der, hvor det blev forudsagt, falder hypotesen, og I bør vende tilbage til sidst kendte lokalitet og prøve én gang til. Men metoden forudsætter, at kortet – den objektive viden – er tilnærmelsesvis sand. Ellers går det galt, som det for eksempel kan, hvis man anvender gamle US Army-kort over Dhaulagiri-området i Nepal. De er tegnet tilbage i 1927, før Nepal blev tilgængelig for opmåling og er derfor i sig selv kun et udtryk for *doxa* – og viser det sig for en fejlagtig opfattelse af virkeligheden.

I de to ovenstående eksempler lærer den enkelte deltager noget – om at klæde sig til et liv under åben himmel og om at orientere ved hjælp af et kort. Det er deltageren selv, der har været den aktive i læreprocessen. Vejlederen har kun været den rammesættende – og den der med det større overblik også har det endelige, eller i hvert fald moralske, ansvar for gruppens liv og helse.

Perpektivet: *Visdommens lære*

Indledningsvis stillede jeg spørgsmålene: Men hvad er det lige, helt præcist, vi lærer, når vi lever et liv under åben himmel? Og hvordan er det lige vi lærer det? De spørgsmål kan vi besvare nu.

Det sidste spørgsmål først: Vi lærer ved at relatere vores teorier og afledte hypoteser til den oplevede virkelighed. Hvor vi har vores teorier og hypoteser fra er ligegyldigt; det kan være hjemmestrikkede ideer, der, hvis de ikke falder i mødet med virkeligheden måske giver afsæt til innovationer, og det kan være mere eller mindre autoritative kilder, som i eksemplet med kortet. Eller det kan være en vejleder i friluftsliv. De autoritative kilder giver ofte en øget sikkerhed.

Det første spørgsmål: Først og fremmest lærer vi at forholde os kritisk til vores egne ideer, for det er gennem den form for kritik, vi udvider vores rationelle viden. I anden instans lærer vi så noget konkret, som for eksempel hvilken påklædning, der er hensigtsmæssig i hvilke situationer – vi bliver klogere på livet under åben himmel. Og i tredje instans kan vi lære at vores kritik af de autoritative kilder kan være med til at ændre dem og forbedre dem, som i historien med kortet fra Nepal.

Dette leder frem til Karl Poppers teori om de tre verdener. Verden 2 repræsenterer den individuelle bevidsthed – min og din og alle de andres

bevidsthed – med de tanker, erfaringer og oplevelser vi hver især har. Det er de tanker jeg gør mig, mens jeg skriver dette. På den måde er de forskellige Verden 2'ere netop forskellige. Men de har også mange træk fælles, i hvert fald med dem, der har nogenlunde samme baggrund og opvækst. Det er i Verden 2 kritikken af egne ideer finder sted. Men det er mødet med omverdenen – med Verden 1 og Verden 3 – der giver anledning til denne kritik. Verden 1 er den konkrete, fysiske verden. Det er skovens træer og vindens susen i trækroneerne, det er tunneldalen, bækken i dens bund og stigningen op ad dens bratte sider. Og det er mine fingers dans på tastaturet, mens mine Verden 2-tanker omdannes til ord på computeren. Verden 3 er til gengæld den objektive viden, den viden der er gjort objektiv, det vil sige den viden der ikke længere er udelukkende er bundet til individets Verden 2. Idet den tekst jeg nu skriver offentliggøres er den blevet objektiv – men selvfølgelig ikke nødvendigvis sand!

Det er altså ikke omverdenen, der lærer én noget i mødet med den. Heller ikke i friluftslivet. Det er én selv, der i mødet med omverdenen reviderer allerede eksisterende opfattelser. Men det er ikke ligegyldigt, hvilken omverden man møder. Man kan selvfølgelig udvide sin viden om vejr og vind ved at læse i en bog – og det kan i nogle situationer være en rigtig god ide at gøre det. Man kan også udvide sin viden ved at være i vejret og mærke vindens rusken – og det giver måske en viden med klangbund i noget alment menneskeligt, fra længe før vi bosatte os i opvarmede, airconditionerede huse. Eller man kan få det bedste fra begge møder, ved at drøfte Verden 1-erfaringerne med en vejleder, der repræsenterer en større, objektiv Verden 3-viden. På den måde kan der sættes begreber og perspektiver på Verden 1-erfaringerne – det Kant betegnede som den snævre port, som fører til *visdommens lære*. Og det er måske ikke den ringeste vej til *techne* og *phronesis*!

Litteratur

- Andersen, Frode Boye (2000): *Tegn er noget, vi bestemmer*. DLH/JCVU, Århus.
- Flyvbjerg, Bent (1992): *Rationalitet og magt*. Akademisk Forlag, København.
- Jensen, Hans Siggaard et.al. (2006): *Tankens magt*. Lindhardt & Ringhof, København.
- Kant, Immanuel (2000): *Kritik af den praktiske fornuft*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Popper, Karl (1979): *Objective Knowledge*. Routledge, London.
- Popper, Karl (1989): *Conjectures and Refutations*. Routledge, London.
- www.denstoredanske.dk